

Tikslinant dailės paminklų sąrašą, iš jo išbraukti dailės paminklai, perduoti į muziejus, kai kurie sunykę liaudies mažosios architektūros paminklai: iš viso 25 respublikinės ir 74 vietinės reikėmės objektai. Iš vis nuo 1976 metų iš sąrašų išbraukti 477 paminklai: į muziejus perduota 256, sunyko, prarado paminklinę vertę 149, nerasti vietoje, klaidingai įrašyti į sąrašą - 72.

Paminklų apskaitos darbas tęsiamas. Vykdamas LTSR KM 1986 m. lapkričio 26 d. nurodymą apie kultūros paminklų sąvado leidimą, toliau kaupiama medžiaga apie vertingus tarybinio laikotarpio monumentaliuosius, vaizduojamuosius ir taikomosios dekoratyvinius dailės kūrinius. Naujai išaiškinti, turintys išliekamąją vertę paminklai užima reikšmingą vietą dailės palikimo, suteiks papildomos medžiagos kultūros istorijai. Valstybinė jų apskaita ir apsauga padės išsaugoti šiuos paminklus atelčiai.

Iš liaudies mažosios architektūros paminklų
apsaugos istorijos

Audra Arulienė

Aleksandras Indriulaitis

Vertingą dailės palikimo dalį sudaro liaudies mažosios architektūros paminklai, kurių šiuo metu saugoma virš 1000. Tai gilių tradicijų, daugiausia iš XIX a. išlikę liaudies meno kūriniai: koplytėlės, koplytastulpiai, stogastulpiai ir su jais susijusi skulptūra, tapyba, metalo plastika. 1971 m. sudarius šių paminklų sąrašus, iš karto teko rūpintis jų apsauga. Nuo 1950 m. registruojamų paminklų būklė buvo labai nevienoda: dauguma sunykusių, vieni globojami, kiti apleisti, įvairiai pasiskirstę, priklausantys privižiems asmenims arba vietinams valdžios organams. 1972 m. sausio 25 d. LTSR kultūros ministerijos kolegija priėmė nutarimą, kuriuo buvo numatoma liaudies mažosios architektūros ir skulptūros paminklus saugoti diferencijuotai: kas įmanoma - išsaugoti vietoje, o dalį paminklų perkelti į muziejų saugyklas, paminklus remontuoti, restauruoti, inventorinti. 1973 m. lapkričio 26 d. Mokslinėje metodinėje taryboje buvo sudarytas vietoje saugomų paminklų sąrašas, apimantis 41 poziciją. Į šį sąrašą pateko paminkliniai ansambilai Akmenės rj. Sablėauskų k., Kretingos rj. Genčių k., Mažeikių rj. Urinų k., Radviliškio rj. Nirtaidių k. Taip pat paminklai Mažeikių rj. Pikelių k., Panevėžio rj. Reguvos mst., Ibutonių k., Tauragės rj. Priekantų k., Telšių rj. Tryškių mst., Zarasų rj. Selako mst. ir kt. Šie paminkliniai buvo įtraukti į pirmąsias restauruotinių paminklų sąrašą, dalis jų buvo restauruoti.

1973 m. gruodžio 3 d. įvyko išplėstinės Tarybos dalies paminklų sekcijos posėdis, kuriame plačiai aptartas liaudies mažosios architektūros paminklų apsaugos problemoms, jų restauravimo, konservavimo uždaviniai. Posėdyje aktyviai dalyvavo Tarybos nariai: P.Gudynas (pirmininkas), F.Aleksandravičius, J.Kėdainis, I.Korsakaitė, O.Navickienė, B.Pakūtis, S.Pinkus, E.Šmigelskaitė, J.Umbrasas, Z.Žemaitytė¹, LTSR KM atstovai J.Glemža, S.Čipkus ir kt. Z.Žemaitytė savo pranešime detaliai išanalizavo saugomų paminklų padėtį. 1973 m. sąraše buvo 948 paminklai (86 respublikinės ir 862 vietinės reikšmės): 326 koplytėlės, 255 koplytstulpiai, 95 stogastulpiai, 164 kryžiai, 74 pakabinamos koplytėlės, 34 antkapiniai geležiniai kryžiai. Daugiausia paminklų suinventorinta pakelėse, laukuose, gyvenvietėse - 414, prie sodybų užregistruota 225, kapinėse - 207, šventoriuose - 102 paminklai. Didesnės dalies (70%) paminklų būklė bloga. Geriau išlikę stovintys prie sodybų paminklai. Pagal rekomenduojamą diferencijuotą apsaugą vietoje numatyta išsaugoti su aplinka, peizažu susiję paminklai, taip pat turintys istorinę vertę, žinomų meistrų kūrinius. Dalį paminklų dėl vykdomų kaimų pertvarkymų, melioracijos darbų tikslinga perkelti į muziejų saugyklas, prieš tai atlikus pilną jų inventorizaciją. Iš paminklų, kurie laiko bėgyje praradę savo paminklinę vertę, pakeitę pirmą išvaizdą, nėra labai vertingi architektūrinio požūriū, - į muziejus būtina perduoti tik skulptūras. Kai kuriais atvejais tikslinga daryti vertingų skulptūrų kopijas, jomis pakeičiant į muziejus perduodamus originalus (Tryškių koplytstulpis su šv. Florijono skulptūra, Sabliauskų koplytstulpių skulp-

¹ Tos pačios suaugtės išplėstinės Tarybos sąstatas dalyvavo ir kituose sekcijos posėdžiuose.

(jos ir kt.). Posėdyje visuotinai pritarta diferencijuotos apsaugos kryžiai, taikant paminklams individualiosios apsaugos metodą. Tarybos narys P.Galsunė savo pastabas, kurios priimtose bendrai nuomonei, atsiuntė raštu.

Fraktiškai įgyvendinant apsaugos priemones, buvo sudarytos diferencijuotos saugomų Kretingos rj. lauko paminklų sąrašas apimantis 120 pozicijų. Jis patvirtintas 1974 m. gruodžio 19 d. išplėstinės Tarybos posėdyje. Dėl išsaugotų rajono paminklų didelis nuopelnas priklauso buv. Kraštotyros muziejaus direktoriui J.Mickevičiui, kuris paminklus aprašinėjo, inventorino, rūpinosi jų apsauga. Sąraše taip pat rekomenduojama paminklų saugykloms panaudoti kapinių koplyčias, restauravimui, kopijavimui pritraukti liaudies meistrus. 1975 m. vasarą buvo parangti visos respublikos liaudies mažosios architektūros paminklų diferencijuotos apsaugos sąrašai, jų pasiūkinimai bei šių paminklų inventorinio metodika. Medžiaga pateikta Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybai, išsiuntinėta rajonams. Metodikoje numatyta sukaupti inventorinę medžiagą apie paminklus, atliekant jų tyrimus, aprašymą, apmatavimus, fotofiksavimą, situacinę padėties pažymėjimą, grafinį pavaizdavimą. Diferencijuotos apsaugos sąraše didesnę dalis paminklų (apie 500) numatyta išsaugoti vietoje. Virš 200 paminklų išskirta laikinam saugojimui. Apie 100 objektų numatyta visai ar laikinai perduoti į muziejų saugyklas. Po 1975 m. paminklų sąrašes pastoviai buvo tikslinamas. 1976-1984 metų ekspedicijose išaiškino apie 300 naujų vertingų liaudies mažosios architektūros paminklų, kurie papildė sąrašus. Daugiausia (apie 200) išaiškinta koplytėlių ir koplytstulpių su skulptūromis, vis dar aptinkamus žemaitijoje (Klaipėdos, Skuodo, Plungės, Tauragės, Telšių rj.). Didesnė jų dalis saugoma sodybvietėse. Reikalinga, kad sąraše atšira-

do tarybinio laikotarpio liaudies monumentalistikos paminklų, pradžiančių senas kūrybos tradicijas. Tai ir Ablingos ansamblic, Čiurlionio kelio bei daugelis kitų gerai žinomų liaudies meistrų paminklai. Tuo pačiu buvo kaupiama medžiaga apie dife-rencijuotos apsaugos rezultatus. Per šio darbo dešimtmetį į muziejus buvo suvežti 75 paminkliniai objektai. Laikui bėgant apie 70 paminklų žymiai apnyko, neteko paminklinės vertės, bu-vo inventorinami, iš sąrašų išbraukti, 22 paminklai sumaikinti: išgrauti audros, sudegė. 15 paminklų nerasta saugojimo vieto-je, kai kurių pažymėti netikslios adresas. Iš viso iš sąrašo iš-braukta 191 paminklas: 25 respublikinės ir 166 vietinės reikš-mės. Kol kas suinventorinta apie 200 paminklų. Šis darbas ypač svarbus ir skubus, siekiant sukaupti mokslinę medžiagą apie pa-važiu ir stambius paminklus. Ne mažiau svarbus paminklų apsaugos priemonių efektyvinimas, stengiantis kiek galima daugiau vertin-čių objektų suvežti į muziejų saugyklas ypač pastaraisiais me-tais, kai vis dar pakanka paminklų naikintojų, grobstytojų. Pa-minklų apsaugai, be abejonės, pasitarimas LTSR KM Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybos 1986 m. balandžio 17 d. raš-tas rajonų LDT VK kultūros skyriams, kurie įpareigojami blogai saugomų, į mažosios architektūros paminklų kompleksą įeinančias skulptūras perduoti muziejams. Apsaugai taip pat turi reikėmės šių paminklų kartografavimas, jų inventorinimui būtina sutelk-ti dailės mokyklą, technikumų moksleivius, vietos kraštotyri-ninkus.

Atskirai paminėtina žymaus XIX e. antros pusės liaudies menininko V.Svirskio paminklų apsauga. Jiems buvo skiriamas ypatingas dėmesys. 1975 m. rudenį buvo suorganizuota MMT dailės grupės ekspedicija į Kėdainių ir Fanevėžio rajonus. Jos metu

nustatyta išlikusių V.Svirskio paminklų (apie 40) būklė, usu-jojimo sąlygos. Daugelio paminklų būklė rasta ne per geriausia, dalis paminklų, stovintys nuožaliose vietose, tapę beglobiais. Išplėstinės Tarybos dailės sekcijos 1976 m. birželio 9 d. posė-dyje buvo apsvaeratyta šių paminklų apsaugos problemos, priamos rekomendacijos: dalį paminklų suvežti į muziejus, saugomus res-tauruoti, konservuoti. Buvo parengti šių paminklų sąrašai, į muziejus atiduota 16, likusieji buvo remontuojami, 1980 m. pa-taiktos rekomendacijos dėl paminklų restauravimo-konservavimo, ypatingą dėmesį skiriant autentiškos išsaugojimui.

Vertingų liaudies mažosios architektūros paminklų apsau-gos darbas tęsiasi. Būtina ieškoti geresnių, efektyvesnių ap-saugos priemonių, vietose skirti daugiau dėmesio šiems pamink-lams, šeiminkniškiau juos globoti - tai padaryti įpareigoja kultūrinio palikimo išsaugojimo uždaviniai.